

Ik zat me nog af te vragen of het ernstig gemeend was of dat de Rus subtiel de draak stak met ons faculteitsbestuur, toen er een rijzige man de Club binnenkwam die zenuwachtig spiedend om zich heen keek en toen op ons tafeltje af liep. Hij had grijs haar en de gebogen, onbeholpen gang van een man die liever niet bekeken wil worden.

'Daar hebben we Worry,' zei ik.

Vladimir stond op, maakte een hoffelijk buiginkje en stelde zich voor.

'Worry,' zei Worry op precies hetzelfde moment. Ik legde Vladimir uit dat professor Worry hoogleraar in de algemene en vergelijkende onderwijskunde aan de universiteit van Twente was. Het klonk frauduleus vond ik, dat algemeen en vergelijkend en 'onderwijskunde', een beetje als een topstuk uit Elsschots Museum van Inlandse en Uithemse Voortbrengselen, maar dat kon ik ook niet helpen. De Rus slikte de lange omschrijving echter grif als een blijk van belangrijkheid van zijn gesprekspartner.

'Het is heel genereus dat u zich wilt losrukken van uw algemene en vergelijkende bezigheden,' zei hij hoffelijk en zonder een zweempje ironie, '... om mij het selectiesysteem in uw hoger onderwijs uit te leggen. Als ik het goed begrijp bent u daarvan de geestelijke vader. Ik beschouw het als een bijzondere eer met een man van uw formaat te mogen kennismaken.'

'Dat is erg vriendelijk van u,' zei Worry zichtbaar geïmagineerd. Hij maakte een schichtige en verwarde indruk. Af en toe raakte hij met lange, trillende vingers even zijn mond aan, als om te voelen of die er nog wel zat.

'Het Russische systeem zal binnen afzienbare tijd ingrijpend moeten veranderen. U begrijpt – het marktdenken moet bij ons op alle fronten worden ingevoerd.'

Worry sloot even de ogen, ten teken dat hij het begreep.

'Het is heel plezierig dat u mij uw systeem wilt toelichten want tot nu toe is niemand erin geslaagd me uit te leg-

gen hoe het werkt. Het schijnt nogal ingewikkeld te zijn.'

Dit schoot Worry in het verkeerde keelgat.

'Malligheid!' zei hij heftig.

'Ingewikkeld is misschien het verkeerde woord, neem me niet kwalijk,' zei Vladimir haastig. 'Ik bedoel dat het enigszins complex is. Complex in de zin waarin Richard Feynman in 1965 aan een journalist antwoordde: 'In een minuut? Nee meneer, als ik het u in een minuut kon uitleggen, hadden ze me niet de Nobelprijs ervoor gegeven.'

Hij keek Worry met een schuin oog aan, maar deze keek naar zijn handen en vertrok geen spier. Ik vroeg me af of Vladimirs fijnzinnige omgangsvormen een evolutiesprong waren, een noodzakelijke acquisitie van de *surviving fittest* in een maatschappij die op gunsten draaide in plaats van op geld.

Er viel een korte stilte.

'Wel, als u het zo opvat, is gewogen loting misschien inderdaad een weloverwogen complexiteit,' zei Worry tenslotte genadig. 'In zekere zin en tot op zekere hoogte.'

'Natuurlijk, natuurlijk, tot op zekere hoogte,' gaf Vladimir toe.

Worry veegde bedachtzaam met zijn middelvinger een mondhoek in model, voelde in onverklaarbare verwarring of hij zijn overhemd nog aan had en wachtte af.

'Mij is verteld dat het Nederlandse toelatingssysteem tamelijk ongewoon is,' zwoegde Vladimir voort.

'Het Nederlandse systeem, collega Oespenski, is niet slechts ongewoon, het is volstrekt uniek,' zei Worry. 'Zo iets vindt u in heel de wereld niet. Dit is nu echt iets, waarin een klein land groot kan zijn. A propos, hoe selecteert men de kandidaten voor het hogere onderwijs thans bij u?'

'Met examens en cijferlijsten,' antwoordde de Rus.

'Wel, wel,' zei Worry, 'dat is nog met Noach op de Ark geweest. Het is goed dat u mij raadpleegt, u kon het niet beter treffen. U wilt iets dat in essentiali agieler is, infaili-

beler ook, en meer kandidaten accommoderend. Me dunkt dynamischer, maar ook, ik kan het niet genoeg benadrukken want het wordt vaak over het hoofd gezien, *galvanisch*. Nu dan! Ik zal u uitleggen hoe wij te werk gaan.'

Vladimir knikte vriendelijk.

'Om te beginnen hebt u natuurlijk een numerus fixus-probleem, net zoals wij,' zei Worry. 'Ik neem tenminste aan dat er meer mensen willen studeren dan er plaatsen aan uw universiteiten zijn.'

Vladimir knikte.

'Toen ik voor het eerst bij minister Kramers op het ministerie van Onderwijs werd ontvangen,' vervolgde Worry, 'zei zijne excellentie tegen mij, kennelijk als hoogleraar uit Delft tot hoogleraar in Twente: Meneer Worry, het zou goed zijn als u wat *uitvindingen* zou doen om het numerus fixus-probleem op te lossen. En warempel, bij de installatie van onze commissie presenteerde zijne excellentie ons al direct een ideeetje van eigen vinding. Ministers en staatssecretarissen zijn daar goed in, weet u. Ideeën genoeg, zeker als het over onderwijs gaat, dan kunnen ze allemaal wel iets verzinnen. Maar laat mij u dit vertellen. Met onze commissie hebben wij de moed gehad om *geen* uitvindingen te doen.'

Hij liet dit even intrekken.

'Heel dapper,' beaamde Vladimir. 'En in overeenstemming met het advies van oosterse wijsgeren, dat men waar mogelijk het land moet besturen door niets te doen. Handel *woe-wei*, door niets te doen, en uw onderdanen zullen gelukkig zijn, zegt de Tau-te tjing. Mijns inziens is dit een zeer wijs inzicht. Wel, ik ben nieuwsgierig van u te vernemen hoe het systeem in de praktijk werkt. Staat u mij toe enkele notities te maken? Mijn overheid is zeer in het Nederlandse systeem geïnteresseerd en alleen met behulp van aantekeningen kan ik uw inzichten straks accuraat overdragen.'

'Gaat uw gang,' zei Worry.

'Voordat u mij precies gaat uitleggen hoe het werkt,' zei Vladimir, 'wilt u mij misschien vertellen wat de specifieke voordelen van het Nederlandse systeem zijn in vergelijking met de traditionele toelatingssystemen.'

'Bij ons krijgt iedereen gelijke kansen,' zei Worry.

'Vergeeft u mij, maar dat lijkt me vanzelfsprekend. Iedereen moet immers recht op een eerlijke selectie hebben.'

'U begrijpt mij verkeerd,' zei Worry. 'De Nederlandse overheid vindt niet alleen dat iedereen recht op een eerlijke selectie moet hebben. Zij vindt ook dat iedereen dezelfde kans moet hebben om door de selectie heen te komen.'

'*Excuse me?*' zei Vladimir, opkijkend uit zijn aantekenboekje.

'Iedereen dezelfde kans,' herhaalde Worry.

'Iedereen? Maar – dan wordt het een loterij... een kwestie van toeval!'

'Heel juist. Als er meer aanmeldingen zijn dan plaatsen, wordt er geloot. Dat is, kort maar krachtig, het Nederlandse systeem.'

'No!' zei Vladimir.

'Jawel,' zei Worry, die de verbazing van zijn gesprekspartner voor bewondering hield.

'*Good heavens, I ghave never gheard ov such a thing!*'

'Somnige mensen worden geboren met meer hersens dan andere,' zei Worry. 'Of niet soms?'

'*Evidently. Maar...*'

'Een onrechtvaardige zaak, dat zult u moeten toegeven. Maar goed, daar heeft de overheid geen invloed op. Nog niet althans. De vraag is: moet iemand die toch al gratis en voor niks extra veel hersens heeft gekregen, ook nog eens extra veel kans krijgen op universitair onderwijs?'

'*Well...*'

'Wij denken van niet. Wij denken dat dat dubbel on-

rechtvaardig zou zijn. En daarom wordt er geloot. Men zou kunnen zeggen: als compensatie voor aangeboren overschotten en tekorten aan geestelijke capaciteiten.'

Vladimir keek hem met uitpuilende ogen aan. Het dons hing slap over zijn oren.

'*I am amazed,*' zei hij eerbiedig. '*Zis iz true socialist thinking!*'

'Nietwaar? En het werkt heel eenvoudig,' zei Worry. 'De machine doet de trekking en hupsakee, klaar is Kees! Kinderlijk eenvoudig, wetenschappelijk verantwoord, volkomen objectief en begrijpelijk voor iedereen.'

'*Excuse me,*' zei Vladimir, nerveus met zijn ogen knippend. 'Sta mij toe u een vraag te stellen waarop de Russische republieken al decennialang het antwoord zoeken. Elimineert u nu niet een sterk wapen tegen verspilling en inefficiëncy? Laat ik het anders formuleren: hoe krijgt u de goede persoon op de goede plaats, als in het streven naar egaliteit de kwaliteitsverschillen worden uitgevlakt?'

Het bleef even stil. Worry keek hem bedroefd aan.

'Wat u nu doet vind ik echt heel erg!' zei hij, met grote nadruk op 'echt' en 'heel' en 'erg'. Professor De Man keek geïnteresseerd naar ons gezelschap, waarschijnlijk vermoedde hij een opstootje.

'Want nu gaat u op uw intuïtie af en niet op de wetenschappelijke evidentie,' zei Worry. 'Evidentie die telkens en telkens opnieuw door psychologen en onderwijskundigen wordt aangedragen. En dat terwijl Kennis, Wetenschap, Waarheid, voor u als geleerde heilig dienen te zijn. Professor.'

'*Oh dear,*' zei Vladimir, 'het spijt me als ik iets verkeerd zei.'

'U dient rekening te houden met de stand van de wetenschap,' zei Worry, 'en die zegt: er is geen enkel verband tussen goede eindcijfers en succes in de studie.'

'Wat zegt u?' vroeg de Rus verbaasd.

Worry keek hem triomfantelijk aan en herhaalde: 'Geen enkel verband!'

'Dat kan niet waar zijn,' zei Vladimir.

'Het is de volle waarheid,' zei Worry. 'Ik baseer mij op Nederlandse onderzoeksresultaten. Bovendien zeggen goede cijfers niets over toekomstig succes. Iemand met zwakke studieresultaten kan een uitstekende arts worden. In de praktijk is *alles* mogelijk, men kan *niets* uitsluiten. Dit zo zijnde konden, ja moesten wij als commissie vooral praktisch zijn. En zo is dan het systeem van gewogen loting ontstaan. Het simpelste, het eerlijkste, het beste van alle denkbare systemen.'

'Het beste van alle denkbare systemen...' herhaalde Vladimir afwezig.

'Het enige ter wereld dat onzichtbaar talent honoreert,' zei Worry trots.

'Er is altijd veel kritiek op geweest,' zei ik. Ik vond dat hij dat er wel even bij mocht zeggen, anders kreeg Vladimir een vertekend beeld. Vooral de slachtoffers van een *perfect mismatch* – iemand die met tegenzin studie B moest gaan doen omdat hij was uitgeloot voor studie A, terwijl iemand anders met tegenzin studie A moest doen omdat hij was uitgeloot voor studie B – waren weinig te spreken.

'Er was voortdurend kritiek,' erkende Worry. 'Er is nu eenmaal veel onkunde en onwetendheid onder de mensen. Het was telkens weer spannend om te lezen hoe een nieuwe minister of staatssecretaris op flinke toon zei dat de toelating tot de numerus fixus-studies gewijzigd moest worden. Elk voorjaar riep wel iemand dat het niet deugde, want van onderwijs hebben we blijkbaar allemaal verstand, maar de gewogen loting heeft altijd standgehouden.'

Diezelfde week werd de jaarlijkse trekkingsronde gehouden. Het leek ons interessant voor Vladimir om dit typisch Nederlandse ritueel bij te wonen en het ministerie van

Onderwijs was zo vriendelijk ons gereserveerde plaatsen te bezorgen.

'De dochter van de burens doet ook mee,' zei mevrouw Kaiser. 'Voor geneeskunde. Het arme schaap slaapt al weken niet meer. Terwijl ze zulke mooie cijfers heeft.'

'Zoo... een... bril-jante leer-ling,' steunde de oude Kaiser hoofdschuddend. 'Een ge-mid-deld... (zucht) rap-portcijfer van ne-gen-kom-ma-zes.'

Het stadion bood plaats aan circa twaalfduizend mensen. Voor zover we konden zien waren alle plaatsen bezet. De immense drukte in aanmerking genomen was het tamelijk stil. Er heerste een geladen sfeer. Plotseling verstomde het geroezemoes. Er klonk een gong en tegelijk ging er een lichtbord aan waarop alvast de naam van de eerste spreker verscheen, prof. A.H.J. Worry. Een paar muziekkapellen marcheerden het veld op. Bij het horen van de eerste tonen van 'Voor Nederland' gingen de meeste aanwezigen staan om uit volle borst mee te zingen. Het was ontroerend dit lied door twaalfduizend onvaste en ongeschoolde stemmen, eerst aarzelend en gaandeweg aan zelfvertrouwen winnend, langs de tribunes te horen schallen:

*Voor Neerland een mars-lied op krach-ti-ge toon
Voor 't land dat ik lief-heb 't land waar ik woon
dat al wat ik min in zijn gren-zen om-sluit
Waar al mijn ge-luk en mijn blijd-schap ont-spruit*

Na nog een slag op de gong liep Worry enigszins stram op het podium af, waar hij een blocnote opensloeg en een ogenblikje moed scheppend de mudvolle ruimte in keek.

'Geachte aanwezigen, jongens en meisjes,' klonk het door de microfoon. Zijn stem klonk vast en als gevolg van een kleine nagalm een tikkeltje plechtig, luid genoeg om tot in alle uithoeken door te dringen. 'Wij zijn hier bij elkaar voor een belangrijke dag. Een dag die voor velen van

u in hoge mate bepalend is voor de rest van uw leven. Hier achter mij ziet u de Fortuna-II staan. Ik ga u vragen deze machine een momentje aandachtig in ogenschouw te nemen want het is een apparaat dat zijn gelijke op de wereld niet kent. Een apparaat, zeg ik zonder overdrijving, waar Nederland fier op kan zijn. U mag gerust weten dat wij – dat wil zeggen: de minister, de bijna tienduizend ambtenaren die op ons ministerie werken, de directeur-generaal en ik – bijzonder trots op deze machine zijn.' Hij glimlachte een ogenblik vertederd en zwaaide met een breed gebaar achter zich, waar op een verhoging een grote, schijfvormige trommel stond. Deze had een diameter van circa vijf meter en was helemaal doorzichtig. Er zat een soort wiel in. Aan één kant kwam er een rubberslang uit van een centimeter of zes in doorsnee, die naar een grote schaal voerde. Boven in het apparaat voerde een scheprad naar binnen.

Worry nam een slokje water en vervolgde: 'De Fortuna-II is, zoals u misschien al had geraden, de opvolger van de Fortuna-I. Op zichzelf was de Fortuna-I een zeer deugdelijke machine, die vele jaren trouwe dienst heeft gedaan. Ze is destijds door onze staf ontworpen ten antwoord op twee vragen. A: Hoe geven wij iedereen gelijke kansen op het eigen lot? en B: Hoe belonen wij onzichtbaar talent? Wij hebben ons deze twee vragen gesteld in overeenstemming met de twee grondslagen van ons landsbestuur, te weten de Nederlandse Grondwet en de Bijbel. Om met het laatste te beginnen, er is in Nederland nooit een overtuigende relatie aangetoond tussen cijfers en motivatiescores enerzijds en succes of falen in brede zin anderzijds. Dit dwingt ons om rekening te houden met onzichtbaar talent. Onzichtbaar talent, geachte aanwezigen, is verborgen maatschappelijk kapitaal. U weet, de Bijbel gebiedt ons onze talenten niet te begraven en de Nederlandse overheid beschouwt dit als een zware verantwoordelijkheid. Voorts

zegt Artikel 1 van onze Grondwet: *Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld.* Welnu, u wilt allen hoger onderwijs gaan volgen. Uw geval is gelijk, u hebt recht op gelijke behandeling.

Tot u allen hier aanwezig, van wie een meerderheid zo dadelijk helaas zal worden afgewezen, zou ik willen zeggen: laat ons moed vatten in de onomstotelijke zekerheid dat wij handelen in de geest van de Bijbel en in naam der rechtvaardigheid! Hij zette zijn woorden kracht bij door eventjes met de vlakke hand een tikje op de rand van het spreekgestoelte te geven en goedkeurend gemompel steeg op uit de rijen.

Worry hief zijn hand op om het geluid te bezweren en hernam: 'De Fortuna-I, beste toehoorders, was een eenvoudige maar doelmatige machine. Alle deelnemers hadden precies dezelfde kans om te winnen, ongeacht het gemiddelde cijfer op hun eindlijst. Of dit een negen was of een zes, maakte geen verschil. Onze staatssecretaris vond dit – zuiver vanuit kansspeltechnisch oogpunt haast ik mij te zeggen – na een aantal jaren echter een te simpele aanpak. De moderne statistiek biedt inmiddels zoveel meer mogelijkheden! Bovendien heeft het ministerie een kleine tien-duizend ambtenaren in dienst en dit vergt dat het beleid zo nu en dan enigszins wordt veranderd en aangepast aan nieuwe bevindingen. Zonder nieuw beleid zouden wij onszelf immers gauw overbodig maken. Tegen deze achtergrond is de Fortuna-II ontwikkeld. Deze machine is ingewikkelder dan haar voorgangster en in alle eerlijkheid moet ik u bekennen: ik weet niet precies hoe zij werkt. Voor mij is het een beetje een zwarte doos. Het enige dat ik u kan meedelen, is dat het uitgangspunt licht gewijzigd is. De Fortuna-II geeft alle deelnemers *zoveel mogelijk* dezelfde politiek haalbare kansen en onzichtbaar talent wordt *zoveel mogelijk* beloond. Jammer genoeg betekent dit dat voor sommigen van u de kansen omlaag gaan. Dat moest –'

Er steeg plotseling een rumoer op dat als een wolk in de kom van het stadion bleef hangen. Het publiek riep en floot. Het was moeilijk te zeggen of het goed- of afkeurend bedoeld was. Waarschijnlijk allebei, het lag voor de hand dat het stadion in twee kampen was verdeeld. Vladimir en ik keken om ons heen. De twee jongens met honkbalpetjes die naast ons zaten, waren zo te zien niet ingenomen met Worry's tekst. De langste stampte met zijn voeten en joelde iets afkeurends door een toeter die hij aan een oranje lint om zijn nek had hangen. De ander was gaan staan en riep zonder hulpmiddelen maar met een ver dragende stem boven het lawaai uit: 'Kill Worry!' Deze tekst sloeg in onze omgeving goed aan. Weldra werd er van alle kanten 'Kill Worry! Kill Worry!' gescandeerd.

Worry zelf werd er zo te zien niet warm of koud van. Hij keek zijn publiek zwijgend aan en bleef daarin volharden. Na een minuut of wat nam het lawaai af.

'Dat –...'

'Dat moest wel, want anders konden we niet met de gewichten en de andere statistische verfijningen uit de voeten. Wie nu vindt dat hier teveel water bij de wijn is gedaan (opnieuw licht rumoer) die wil ik op het hart binden: luister nu eerst eens hoe de Fortuna-II werkt. De directeur-generaal van het ministerie van Onderwijs weet er alles van en hij zal het u dadelijk haarfijn uitleggen. U kunt mij geloven als ik zeg: de Fortuna-II is bedacht door de beste breinen van het land. Het is een uniek systeem, het is een rechtvaardig systeem en ja: het is ook een beetje een gewaagd systeem. Maar wie niet waagt, die niet wint geachte aanwezigen! – en daarom bent u hier. Ik wens u veel succes!'

Hij liep het trapje af maar keerde halverwege op zijn schreden terug en zei:

'Dan geef ik nu het woord aan de heer Wouters, directeur-generaal van het ministerie van Onderwijs.'

Er was een kleine interval, waarin de blaaskapel een rondje liep en 'Waar de Blanke top der Duinen' ten gehore bracht. Dit keer werd er niet meegezongen. Het tweetal naast ons besprak de nieuwe machine. Het was duidelijk dat ze er niet gerust op waren bij de Fortuna-II evenveel kans op het eigen lot te maken als voorheen bij de Fortuna-I. De langste van de twee rolde een sigaret en kruimelde er iets overheen dat hij met zijn nagels van een bruin blokje afschraapte.

Een tamelijk kleine man van een jaar of vijftig beklom het spreekgestoelte. Op het lichtbord boven zijn hoofd verscheen de tekst 'drs. H.P.J. Wouters, directeur-generaal Ministerie van O.'

'Zo te zien hebben de meesten van u gehoor gegeven aan onze uitnodiging want u bent in groten getale komen opdagen,' zei Wouters. 'Dat doet mij plezier! Dit jaar spelen er 11.241 scholieren mee. Het aantal winnende loten is beduidend kleiner, namelijk slechts 4174. Bijna twee derde van u zal straks dus een verliezend lot trekken. Dat is nodig, willen we het onderwijs voor brede lagen van de bevolking financieel toegankelijk houden. De kans *dat* u wordt toegelaten is dus betrekkelijk klein, maar *als* u wordt toegelaten bent u goedkoop uit.'

Welnu beste vrienden! Achtereenvolgens zal de Fortuna-II zo dadelijk trekkingen verrichten voor negen hogere opleidingen. Aan elk van u is in deze loterij een aantal balletjes toegekend. De bollebozen met gemiddeld een achteeneenhalf of meer op hun eindlijst krijgen 120 balletjes per persoon. Degenen met gemiddeld minder dan een zeseneenhalf krijgen 40 balletjes. Daar tussenin liggen, met telkens een half punt verschil, nog vier categorieën. Daarbinnen krijgen de deelnemers per persoon respectievelijk 90, 75, 60 en 48 balletjes.'

Hij keek even vragend om zich heen en daar het stil bleef vervolgde hij:

'Vanwege de duidelijke overeenkomsten hebben wij ons laten inspireren door de Staatsloterij. Daar kan iemand zonder te werken een fortuin verwerven, met de Fortuna kan iemand zonder hersens een studieplaats in de wacht slepen. De trekking gebeurt niet elektronisch maar mechanisch – dit geeft zoals u weet de grootst mogelijke betrouwbaarheid, want een mechanische machine valt niet te manipuleren. Om zelfs de geringste inbreuk op het Volmaakte Toeval uit te sluiten zijn hier honderdtwintig ambtenaren aanwezig, die het trekkingsresultaat onder streng notarieel toezicht zullen registreren en de doublures zullen elimineren.'

Hij pauzeerde even en zei met iets zachtere stem: 'Er staat veel op het spel, jongens en meisjes, niets meer of minder dan jullie eigen toekomst. Ik wens jullie sterkte en geluk.'

Onder een zwak applausje daalde Wouters het trapje van het spreekgestoelte af.

Plotseling werd de verlichting van de tribunes gedoofd. Boven onze hoofden schoof de overkapping dicht, zodat het windstil werd. Tegelijk flitste er boven in de ruimte een grote hoeveelheid felgekleurde spotlichten aan, die de reusachtige machine op het podium in een helder licht zetten. De platte schaal die met de slang aan de machine was verbonden leek wel van goud en schitterde pijnlijk aan onze ogen. De slang zelf was nu bloedrood.

Recht voor de machine en met hun rug naar ons toe zaten veertig ambtenaren. Elk zat op een klapstoeltje aan een eigen klaptafeltje en naast elk tafeltje stond een zwarte aktetas. De ambtenaren zetten de tas op hun schoot om er een pen en een stapeltje registratielijsten uit op te diepen, die ze voor zich op hun lessenen legden.

Achter het podium ging een deur open en tientallen ambtenaren marcheerden naar de toevalsmachine. Ze droe-

gen doorzichtige emmertjes met pingpongballetjes in helder gele, rode, paarse, blauwe groene kleuren. Achter de Fortuna-II beklommen ze een trap die naar de opening van de machine aan de bovenkant voerde. Boven aangekomen hielden ze hun emmertjes één voor één ondersteboven, waarna de balletjes op de bodem van het doorzichtige inwendige vielen en een paar keer rondstuiterden voordat ze tot stilstand kwamen.

Worry blies in zijn microfoon en kondigde aan:

'Dames en heren, de eerste trekking uit negen! Diergeneeskunde. Te verloten: honderdvijfzeventig plaatsen.'

Hij raadpleegde zijn formulier en voegde eraan toe: 'Duizendvijfzeventig kandidaten.'

Een ontzet gemompel steeg op uit de rijen. Worry drukte op een knop en nu begon er binnen in de ton een spiraalvormig wormwiel rond te draaien, dat de balletjes met kracht door elkaar husselde. De balletjes vingende gekleurde lichtstralen uit de spotlampen op en in alle kleuren van de regenboog flitsten, dansten en schommelden lichtvlekken langs de verduisterde tribunes. Het leek alsof we met twaalfduizend man in een discotheek zaten waar de muziek was uitgevallen. Vanaf de tribune keken de scholieren gespannen toe.

'*What an amazing invention,*' fluisterde Vladimir, die met verbaasde, bolle ogen de ronddraaiende vlekjes volgde.

Met een tweede druk op de knop zette Worry een groot rad met lepelvormige uiteinden in beweging. Al draaiend schepte het rad telkens een balletje op elke lepel en de lepel legde het in een trechter die naar de slang voerde. De slang spuwde het balletje aan de andere kant in de goudkleurige schaal, waar twee ambtenaren klaarstonden om het op te vangen.

'Vijfhonderd en éénzestig,' zei de eerste luid en duidelijk. Een fractie later verscheen het nummer op het lichtscherm en daarachter verscheen tussen twee haakjes het

nummer 174, ten teken dat er nu nog maar 174 plaatsen te verloten overbleven.

'Ja!!' gilde een meisje met overslaande stem op de tribune. Er volgden geschreeuw en hoera-geroep van vrienden om haar heen. Twee van de veertig ambtenaren achter de tafeltjes kruisten het omgeroepen nummer op hun lijsten aan. De machine spuwde de balletjes sneller uit dan de ambtenaren konden bijhouden, zodat de schaal snel voller werd.

'Eén-en-twin-tig,' kondigde de eerste ambtenaar aan. Het nummer verscheen op het lichtbord samen met het restant aantal loten van 173.

'Hon-derd-acht.'

'Ik!!' gilde de lange jongen naast ons.

De ander stompte hem een paar keer hartelijk op zijn bovenarm. 'Vet, man!'

'Hartstikke vet!' beaamde de lange blij.

Na een kwartier kondigde het lichtscherm de trekking van het laatste lot aan.

'Duizend-acht-en-zestig,' zei de eerste ambtenaar.

Hierop volgde een hysterisch gejoel, vermengd met luide uitroepen van teleurstelling uit vele kelen tegelijk, alsof Oranje een strafschop miste in de WK-finale. Negenhonderd scholieren stonden op en begaven zich verslagen naar de uitgang. De lange naast ons sloeg troostend zijn arm om zijn maat heen, die blijkbaar ook had meegeloot.

'Duizend-acht-en-zestig,' herhaalde de tweede ambtenaar onbewogen. Op het lichtscherm gaf een grote nul aan dat de trekking voor Diergeneeskunde voorbij was.

Vladimir had zijn notitieboekje te voorschijn gehaald en boog zich over naar de pechvogel.

'Excuse me...'

De jongen keek hem vragend aan.

'Staat u mij toe u iets te vragen?'

'Shoot,' zei de jongen gewillig. Hij draaide een flinter-

dun, taps toelopend sigaretje en gaf het pakje shag terug aan zijn maat. Daarna leunde hij achterover en inhaleerde met gesloten ogen diep de nicotine.

'Bent u zojuist uitgeloot voor de studie van uw keuze?'

'Yeah right,' zei de jongen zonder zijn ogen te openen.

'Laat mij u dan eerst condoleren,' zei Vladimir. 'Het moet een bittere teleurstelling voor u zijn. U bent jong, u hebt natuurlijk idealen. U staat op de drempel van volwassenheid, op het punt uw eigen leven te leiden, de weg van uw keuze te volgen. En plotseling wordt de deur voor uw neus dichtgeslagen. Had u goede cijfers?'

'Betere dan m'n maat hier,' zei de jongen.

Vladimir zuchtte. 'Het moet hard voor u zijn, heel hard.'

De jongen opende zijn ogen en keek Vladimir flets aan.

'It's all in the game,' zei hij.

'Yes, the game... daarover wilde ik u iets vragen,' zei Vladimir. 'Als u mij toestaat – wat is uw mening over het Nederlandse lotingsstelsel? Werd u niet liever geselecteerd op grond van uw eindcijfers?'

'Nee hoor. Ik vind het wel een goed systeem,' zei de jongen. 'Er is meer voor nodig om een goeie dierenarts te worden dan goeie cijfers alleen. Je moet bijvoorbeeld ook met dieren kunnen omgaan.'

'Denkt u dat een *random* selectie studenten beter met dieren kan omgaan dan een groep studenten die wordt geselecteerd op goede cijfers?'

'Misschien, dat weet je niet. Daar kom je heel moeilijk achter. Maar bovendien, goede cijfers geven geen grotere kans op succes in de studie.'

'Geloof u dat echt?'

'Ik hoef dat niet te geloven, het is wetenschappelijk bewezen,' zei de jongen.

Vladimir keek hem onderzoekend aan.

'Vergeeft u mij de hardheid van mijn oordeel, maar ik ben van mening dat dit op een... wel, laat ik zeggen... een... eh, misverstand berust.'

'Do you,' zei de jongen.

'Ja,' zei Vladimir. 'Ik geloof niet dat er geen relatie bestaat tussen goede eindcijfers en succes in de studie. Als dat waar zou zijn, hoe verklaart u dan dat de strengst selecterende universiteiten ter wereld, zoals Harvard of MIT, zoveel Nobelprijswinnaars afleveren? Hoe verklaart u hun buitenproportionele invloed op de stand van de wetenschap?'

'Dat is Amerika!' zei de jongen. 'Amerika is niet Nederland.'

'Excuse me. Bedoelt u dat de voorspelbare waarde van eindcijfers in Nederland anders is dan in de rest van de wereld?'

'Dat kan toch?'

'Hoe?' vroeg Vladimir. 'Hoe kan dat?'

Het gesprek werd onderbroken door de aankondiging van de volgende trekkingsronde. Eerst kwam fysiotherapie, daarna geneeskunde, industrieel ontwerpen, toen journalistiek, management, sociaal-pedagogische hulpverlening, tandheelkunde en toerisme.

Na industrieel ontwerpen verlieten de jongens naast ons de zaal, in gezelschap van een tweede pechvogel die bleekjes voor zich uit keek.

Toen de laatste plaatsen voor Toerisme waren verloot, was de zaal praktisch leeg. De lampen werden gedoofd en de overkapping weggehaald, zodat we weer in het daglicht zaten. Enkele ambtenaren overhandigden Worry een stapeltje paperassen dat hij eventjes bestudeerde. Daarna keek hij om zich heen langs de lege stoelen en besloot na een lichte aarzeling toch maar te spreken alsof de zaal vol zat.

'Dames en heren, beste scholieren,' zei hij. De leegte gaf aan zijn stem een plechtige nagalm mee. 'Ik zou deze voor u allen zo belangrijke dag willen afsluiten met een welgemeende felicitatie aan de winnaars en een woord van troost voor de verliezers. Voor de statistiek merk ik op dat de kan-

didaat met het hoogste gemiddelde eindcijfer die vandaag voor de studie van zijn of haar keus werd uitgeloot is –....'

Hij zocht even op de lijst en keek ons toen weer aan.

'Saskia Kooi uit Amsterdam, met een gemiddeld eindcijfer van 9,6 uitgeloot voor Geneeskunde.'

Onder de resterende aanwezigen ging een eerbiedig gemompel op.

'Als het in Nederland de gewoonte was om prijzen uit te reiken zouden we mevrouw Kooi een troostprijs geven. Het is sneu om met zo'n schitterend resultaat aan de zijlijn te staan. Maar omdat we nu eenmaal niet van Amerikaanse toestanden houden – een troostprijs is immers ook een prijs – zal ik het bij een troostend woord laten. Ik twijfel er niet aan, mevrouw Kooi... ik weet niet of u nog in de zaal bent... – blijkbaar niet. Ik twijfel er niet aan of mevrouw Kooi gooit hoge ogen om... O kijk eens aan, u bent er nog...!'

We keken nieuwsgierig om. Op een van de bovenste rijen achterin zat een meisje enigszins verdwaald tussen de lege stoelen, een tener figuurtje met blond haar in twee lange staarten, haar gezicht was van deze afstand een vage vlek.

'...of u gooit hoge ogen om door de selectie van Harvard Medical School – of een ander prestigieus instituut heen te komen. U bevindt zich in goed gezelschap, mevrouw Kooi. Het is niet zonder trots dat ik u zeg dat ons land een voortreffelijke reputatie in de export van menselijk kapitaal heeft opgebouwd. Het enige spijtige is dat de opbrengsten louter extern zijn, omdat Nederland en de Verenigde Staten het niet eens kunnen worden over de opname van een post import en export van menselijk kapitaal in de Nationale Rekeningen. Als een van de uitvinders van het Nederlandse systeem van gewogen loting, sta ik op het standpunt dat met name de vs veel profijt van ons systeem trekken en dat zij daar best iets voor mogen betalen. Maar

ik zal u niet met deze controverse vermoeien. Wel wil ik mevrouw Kooi alvast een exportvergunning in het vooruitzicht stellen, mocht zij tot de uitvoer van haar menselijk kapitaal willen overgaan, waartoe ik haar zeker zou willen aanmoedigen. In het buitenland legt zichtbaar talent in het algemeen wat meer gewicht in de schaal dan bij ons, waar het meer een kwestie van geluk is. Ik twijfel er niet aan mevrouw Kooi, of u zult goed terechtkomen.'

Hier aangekomen bedankte Worry voor de aandacht en daalde het trapje af. De laatste aanwezigen liepen zwijgend naar de uitgang. Ze maakten een terneergeslagen indruk, sommigen hadden rode ogen, anderen hadden een arm om elkaars schouders geslagen. In een hoekje naast de trap zat een jongen tussen rijen lege stoelen voor zich uit te staren. Toen de muziekkapel het veld op marcheerde en nog eens vrolijk 'Voor Nederland' ten beste gaf, kwam hij haastig overeind.

'Voor 't land dat ik lief-heb 't land waar ik woon...' juichte de kapel.

'...dat al wat ik min in zijn gren-zen om-sluit

Waar al mijn ge-luk en mijn blij-dschap ont-spruit...'

Achterin stond het meisje met de paardenstaarten op, hing een rugzakje om één schouder en beklom de trappen naar de uitgang.

'Geloof u dat eindcijfers in Nederland geen voorspellende waarde hebben voor het studiesucces, en elders in de wereld wel?' vroeg Vladimir.

'Het schijnt wetenschappelijk aangetoond te zijn,' zei ik. 'Het zal wel solide onderzocht zijn, want het is het enige steekhoudende argument voor het lotingssysteem.'

'Surprisingk,' zei Vladimir.

'Het verbaast mij ook,' zei ik.

Het bleef even stil. Vladimir schudde het hoofd en keek

nadenkend. Na een tijdje zei hij:

'Uw land heeft door de eeuwen heen een indrukwekkende bijdrage geleverd aan de vooruitgang van de wetenschap. Dit vervult mij met grote eerbied en bewondering. Toen ik me verdiepte in uw Bataafse Republiek stootte ik op een Nederlandse geleerde die na uitvoerig onderzoek bewees dat de oertaal op aarde, voordat God de Toren van Babel liet instorten, Nederlands was.'

Ik schoot in de lach.

'En dat brengt me plotseling op een verklaring voor het mysterie met de eindcijfers... namelijk hebt u weleens overwogen dat het... Nee, maar zonder gekheid... weet u... het zou een gen kunnen zijn!'

'Een gen,' zei ik.

'Een gen,' zei Vladimir. 'Niet zomaar een gen.'

'Een typisch Nederlands gen zeker,' zei ik.

'Een typisch Nederlands gen,' riep Vladimir. 'Het Bataafse gen!'